

4 Rancière definieert politiek niet als het spel tussen regering en oppositie, noch als de aanspraak van een reeds geconstitueerde groep (bv. de arbeiders). Ze is de activiteit die ‘laat zien wat zonder reden was om gezien te worden, een vertoog hoorbaar maakt waar alleen ruis kon gehoord worden, iets als vertoog hoorbaar maakt wat uitsluitend werd gepercipieerd als ruis.’ (*La mésentente*, Paris, Galilée, 1995, p.53.) Politiek gaat niet zozeer om het verwoorden van wat eerst ruis was (‘minderheden het woord geven’), maar om de definitie van wat zegbaar is, beter: om de opdeling (partage) tussen zegbaar/zichtbaar en onzegbaar/onzichtbaar.

5 In *En quel temps vivons nous?* stelt hij het scherp: ‘De luie marxistische gewoonte om de werkelijkheid van de massabewegingen uit te spelen tegen een parlementair leven dat gedacht wordt als een simpele “schijn” produceert desastreuze resultaten.’ (p. 63)

6 Tegen Agamben schrijft Rancière: ‘Zelfs de tegenstelling tussen “het naakte leven” en het politieke leven kan gepolitiseerd worden.’ (p. 93) En verder: ‘We leven niet in democratieën. We leven evenmin in kampen, zoals sommige schrijvers, die menen dat we allemaal onderworpen zijn aan de uitzonderingswet van een biopolitieke regering.’ (p. 110)

7 Rancière reageert tegen enkele publicaties van Comité Invisible die van Eric Hazan bij La Fabrique uitgaf: *L’insurrection qui vient* (2007) en *A nos amis* (2014).

PAULUS

Gert-Jan van der Heiden, *Het uitschot en de geest. Paulus onder filosofen*. Nijmegen, Vantilt, 2018, 264 pp., € 19,95, ISBN 9789460043673

Door de publicaties van Giorgio Agamben (*Il tempo che resta*) en Alain Badiou (*Saint Paul. La fondation de l’universalisme*) deed zich rond de eeuwwisseling onder filosofen een plotse heropleving voor van de belangstelling voor de geschriften van de apostel Paulus. Eerdere beschouwingen van Martin Heidegger (*Phänomenologie des religiösen Lebens*), Jacob Taubes (*Die politische Theologie des Paulus*), de discussie met Carl Schmitt (*Politische Theologie*) kwamen weer in het brandpunt van de belangstelling te staan. Ook Slavoj Žižek refereerde er in meerdere publicaties naar. De onderlinge discussie en kruisbestuiving van de verschillende interpretaties is ondertussen in de secundaire literatuur uitvoerig becommentarieerd. Van Gert-Jan van der Heiden, hoogleraar metafysica aan de Radbouduniversiteit te Nijmegen en Antonio Cimino van dezelfde universiteit verscheen in samenwerking met de nieuw-testamenticus Geurt Henk van Kooten van de Rijksuniversiteit Groningen het resultaat van een interfacultair onderzoek (*Saint Paul and Philosophy: The Consonance of Ancient and Modern Thought*, Berlijn, De Gruyter, 2017). Met *Het uitschot en de geest* brengt de auteur nu ook

de revolutionaire kracht van Paulus' mens- en wereldbeeld onder de aandacht en stelt hij de boeiende internationale discussie over het actuele mondiale tijdsgewricht, over dat deel van de samenleving dat aan de vruchten van de mondialisering geen deel heeft, en over de vraag naar gelijkheid in het hedendaagse politieke debat ter beschikking in het Nederlandse taalgebied. Het gaat daarbij voor van der Heiden om niets minder dan een wijsgerige ontologie met een unieke signatuur: de preferentie voor het uitschot of de waardering van de onverwerkelijkt gebleven mogelijkheden van het systeem. Hij weet de complexe argumentaties over en weer glashelder te registreren en trekt daarbij bovendien door de selectie van enkele steeds terugkerende thematieken bij de verschillende auteurs een duidelijk persoonlijk spoor doorheen het hele boek. Daarbij beargumenteert hij ook nauwkeurig welke interpretaties hij overtuigender en Paulus getrouwer acht dan andere. Het Paulusbeeld van Nietzsche blijkt daarbij alvast de kritische toets van een nauwkeurige tekst- en ideeënanalyse niet te doorstaan. Een zekere argwaan ten aanzien van de actuele Paulusinterpretaties blijft overigens geboden aangezien elke lectuur duidelijk exemplarisch is voor eenieders systematisch werk als zodanig. De interpretatie spitst zich daarom omgekeerd toe op de vraag waarom deze seculiere filosofen, erfgenamen van het nihilisme, geïnteresseerd zijn in Paulus en wat hun analyse van uitgerekend deze teksten toevoegt aan hun oeuvre. Het wordt dus pas interessant wanneer deze auteurs met Paulus iets te melden hebben wat niet restloos tot hun ander werk is te herleiden.

Maar meer dan een verhelderende hermeneutiek van deze onderling veelal strijdige interpretaties is van der Heiden geïnteresseerd in de ontologie, de mensvisie en levenswijze, het maatschappijbeeld dat in deze teksten wordt ontsloten. Wat op het spel staat is een *transformatie*, een *evenement* dat onder het principe van *de geest* een nieuwe verhouding tot *de wet* en een alternatieve *gemeenschap* sticht. Dat zijn begrippen die in de geschiedenis van de westerse wijsbegeerte niet onbevange kunnen worden gehanteerd. Voor ons functioneren ze onontkoombaar binnen de alternatieve denkkaders van een radicaal dualisme (toenmalig Marcionisme) en een dialectisch hegeliaans dan wel statisch spinozistisch monisme (toenmalig stoïcisme). Daarbij blijken Taubes en Agamben op originele wijze tussen deze Scylla en Charybdis te laveren en Paulus het meest getrouw te blijven. Anderen, zoals Badiou en Schmitt, blijken op sommige punten voor een dualisme te zwichten of leveren de moeilijk te respecteren uitzondering, die nooit restloos in het geheel valt in te voegen, alsnog uit aan een nieuw monistisch (Badiou) of dialectisch opgevat geheel (Žižek). Deze methodologische vragen worden in de eerste hoofdstukken expliciet gethematiseerd. De volgende hoofdstukken gaan dan uitvoerig in op de analyse van een paulinische zijns- en levenswijze, de betekenis van de uitzondering en de rest, de verhouding van de geest tot de wet, en de duiding van de Messiaanse gemeenschap. Het systematisch

karakter van deze studie, dat haar ook uittilt boven het niveau van weetjes of de platte registratie van uiteenlopende meningen, impliceert wel dat al deze thema's onderling verwickeld zijn en dat beslissingen die in een eerder hoofdstuk bij een bepaalde auteur in de een of andere richting zijn genomen hun invloed hebben voor de interpretatie van de andere thematieken. Het doorgecomponeerde karakter van het boek vereist dan ook een brede spanningsboog voor de aandacht van de lezer, ook al weet de auteur de argumentatie altijd weer helder terug te koppelen naar eerdere beschouwingen en vooruit te wijzen naar consequenties voor verdere overwegingen in het boek.

Zo is de levenswijze van de christelijke gemeenschap alleen begrijpelijk tegen de achtergrond van de Messiaanse gebeurtenis, het verontrustende besef van het anders kunnen zijn (Heidegger) en van de uitzondering als kenmerkend voor de ontologie van de Messiaanse tijd. Te leven onder de kwalificatie van een 'alsof niet' (*hos mè*) zoals Paulus in de eerste brief aan de Korintiërs voorhoudt, verwijst naar de mogelijkheden die van de actualisering nog zijn uitgezonderd als niet verwerkelijk. In het spanningsveld van potentie en act dat de Aristotelische ontologie kenmerkt, wijst Paulus op een alternatieve wijze waarop onze relaties dienen te worden voltrokken. Dat is niet de wijze waarop ze normaal gesproken in de wereld worden gewaardeerd. Het zijn juist de niet verwerkelijke mogelijkheden waaronder het uitschot van de wereld gebukt gaat die waardering verdienen, ook en vooral van de kant van degenen die van hun status genieten, maar die dat dienen te beleven alsof ook zij tekortschieten en dus niet als eigen prestatie. Vandaar dat ook de wetsgetrouwheid wordt geïmpliciteerd. Uiteindelijk is ook hier de totale verwerkelijking onmogelijk en openbaart de wet veeleer de zonde en het tekortschieten. De enig mogelijke voltooiing van de wet, die dus niet wordt afgeschaft, ligt in de genade. Tegen die achtergrond is Schmitts politieke interpretatie van de uitzonderingstoestand en het opschorten van de wet problematisch. De geconstateerde onenigheid van vriend en vijand resulteert daar immers in een nieuwe homogene zelfgenoegzame en gesloten identiteit. Dat blijkt ook het geval bij Badiou voor wie wet en genade volkomen heterogeen zijn en voor wie de gemeenschap van degenen die het Messiaans gebeuren trouw zijn een volstrekt homogene groep vormt, zodat hier weer een marcionistisch-schmittiaans dualisme met anderen opduikt. Dan is Agambens typering van de Messiaanse gemeenschap Paulus meer getrouw. Eerder dan de fundering van een ongedifferentieerd universalisme beoogt de Messiaanse gemeenschap de herinnering te bewaren aan een onophefbare deling van elke identiteit. Het 'noch Jood noch heiden' schaft ook niet elk verschil af, maar heft de ongebroken identiteit van elke geleding op doordat ze wordt doorkruist door de nieuwe identiteit van christen of niet christen. Het herroepen van de Jood als Jood in het ware Jodendom van de christenheid dat ook de heidenvolkeren toekomt, heft het Jodendom niet op, net zomin als het de onbesneden christenen niet langer zou onderscheiden van de Jood, maar het verdeelt zowel het Jodendom als het

heidendom nog eens intern in elke geleding. De Messiaanse deling is geen nieuwe verdeling of dichotomie, maar het is een deling die het oude onderscheid verdeelt en aldus opschort en buiten werking stelt. Het toont een onverwerkte mogelijkheid in de nieuwe irrelevantie van Jood en Griek in een alsof niet Jood of heiden.

Met de politieke filosofie van Jacques Rancière (*La Méésentente*), die het zelf niet over Paulus heeft, illustreert van der Heiden de maatschappelijke impact van Agambens Messiaanse gemeenschap. Uiteindelijk is elk politiek bestel gekenmerkt door een deel dat niet deelheeft, een uitschot, een groep die niet wordt gehoord. De democratie is niet het regime waarin het homogene volk aan de macht is, maar het is de blijvende opgave tot aandacht voor een deel (demos) dat er geen deel aan heeft. In die zin is de rest constitutief voor de aard en het wezen van het geheel. Die roeping geldt voor elke geleding in de samenleving want zowel voor de Griek, de Jood, de volkeren, is er voor elk deel van het geheel een rest die niet deelneemt aan de deelname die hen is toebedeeld. De Messiaanse tijd die rest is dus de tijd die voor de democratie nog rest om aan het deel dat niet deelheeft aan het geheel alsnog een stem te geven. Een opmerking van Taubes “dat het nogal wat uitmaakt of men de wereld opvat als geheel immanent te begrijpen en als geleid door wetten, of dat men denkt dat het wonder, de uitzondering, mogelijk is” is dan ook het leidend thema waarop de ontologische, antropologische, politieke en maatschappelijke analyses variëren. En het maakt uiteraard ook nogal wat uit of men die uitzondering toch weer dialectisch opneemt binnen een groter geheel (Hegel) of juist als blijvende weerstand tegen het geheel in stand houdt en opmerkt als rest (Kierkegaard).

Het boek van van der Heiden is een strikt wijsgerige analyse, uiteindelijk gebaseerd op een ontologie (*meontologie* van het *hos mèn*) met duidelijke maatschappelijke en antropologische implicaties. Wie Paulus nog steeds met een nietzscheaanse bril leest is dringend toe aan vervanging daarvan. De auteur verheelt zijn voorliefde voor postmoderne denkers en zijn distantie van een onto-theologische metafysica daarbij niet. Voor al wie zich afvraagt hoe culturele diversiteit in een geglobaliseerde samenleving kan samengaan met een mondiale eenwording valt hier veel te leren. Vooral ook door diegenen die in het post-modernisme slechts relativisme en particularistisch estheticisme willen zien en zich in intellectuele zelfgenoegzaamheid afschermen voor de uitdagingen van vandaag. Jean Birnbaum schreef ooit in *le Monde* “dat de politiek, telkens wanneer die in ademnood raakt, of niets meer te bieden heeft, veroordeeld is om terug te keren naar het oorspronkelijk uitgangspunt: Paulus”. Voor de intellectuelen onder de verachters van het Christendom is de geest van Paulus in de westerse cultuur niet alleen onmiskenbaar, maar blijktbaar ook nog steeds uitdagend. Al wie met die onbegrijpelijke teksten van Paulus verlegen is en zich afvraagt wat je er vandaag de dag nog mee aankunt, kan hier weer inspiratie opdoen. Naast een namen-en

zakenindex biedt het boek namelijk een uitvoerige index van de Bijbelpassages die in de studie worden geciteerd en een uitvoerige bibliografie.

Donald LOOSE (Rotterdam/Tilburg)

ECOLOGIE

Timothy Morton, *Ecologisch wezen*. Utrecht, Uitgeverij Ten Have, 2018, 256 pp., € 19,99, ISBN 9789025906382

Wat ik van Timothy Morton vond, vroeg een collega die ik toevallig in de trein tegenkwam. Ik moest toegeven dat ik de man niet kende. ‘Een literatuurwetenschapper die zo’n tien jaar geleden is begonnen schrijven over ecologie, die een briefwisseling voerde met Björk, die door Hans Ulrich Obrist op handen wordt gedragen, en die samenwerkt met Olafur Eliason.’ Mijn nieuwsgierigheid was geprikkeld en ik schafte me zijn recentste in het Nederlands vertaalde boek aan, *Ecologisch wezen*. Wat een ontgoocheling! En dat ondanks een veelbelovende inleiding, een inleiding waarbij je als geïnformeerde burger met een minimum aan moreel bewustzijn niet anders kan dan instemmend knikken en dankbaar zijn voor de hoop die Morton terug binnenbrengt.

Waarover gaat *Ecologisch wezen*? Morton steekt van wal met de opmerking dat het uitstorten over de lezer van een hoop schijnbaar onaantastbare feiten tot het genre van de ecologische literatuur lijkt te behoren. Het doorsnee boek over ecologie bombardeert de lezer onder het slechte nieuws, in de hoop dat dit hem wakker schudt en tot actie kan doen overgaan. Morton wil zich hier niet aan bezondigen. De reden is de volgende: een stortvloed aan informatie helpt niet om de huidige ecologische crisis – volgens Morton zit ze er dus niet aan te komen maar is ze al volop losgebroken – aan te pakken. Integendeel: het zet de crisis alleen maar voort, omdat de vooronderstellingen die het bevat dezelfde zijn die aan de basis liggen van de crisis die het probeert te bestrijden. Deze vooronderstellingen betreffen de idee dat de mens in staat is om de werkelijkheid te doorgronden en te controleren en, hieraan onderliggend, het dualisme tussen menselijke en niet-menselijke, of tussen levende en niet-levende, wezens. De auteur van het klassieke milieuboek gaat er met andere woorden van uit dat zijn of haar cijfers een neutrale weergave zijn van de werkelijkheid en dat op basis van deze cijfers een tactiek kan worden ontworpen om de natuur terug te herstellen. Dit veronderstelt echter een fundamenteel onderscheid tussen mens en natuur,